

Avaandmete litsentsimise juhend

Käesolev juhend on suunatud avaliku sektori töötajatele avaliku sektori valduses olevate avaandmetega seotud litsentsimise selgitamiseks.

Avaandmed ja taaskasutus

Avalikku teavet, mille üldist kasutamist ei ole seadusega piiratud, nimetatakse avaandmeteks. See tähendab, et avaandmed on üldmõiste, mille all üldiselt mõistetakse avatud vormingutes olevaid andmeid, mida on lubatud kõigil igasugusel eesmärgil vabalt kasutada, taaskasutada ja jagada. Avaliku sektori ja avalikult rahastatud avaandmete laiemat taaskasutamist ärilisel või mitteärilisel eesmärgil minimaalsete õiguslike, tehniliste, rahaliste või üldiselt mingite piiranguteta tuleb ühiskonnas soodustada, eelkõige näiteks innovatsiooni ja majandusliku kasvu huvides.

Lühidalt ja lihtsalt öeldes on avaandmete taaskasutamiseks vaja vaid kahte asja: andmeid ja avatust. Avaandmed antakse taaskasutamisse üldjuhul tingimusteta ehk litsentsita. Kui tingimuste seadmine taaskasutamisse andmisel on vajalik avalikes huvides, peavad vastavad tingimused olema objektiivsed, proportsionaalsed ja mittediskrimineerivad. Kui taaskasutamisele seatakse tingimused, ei tohi need tingimused taaskasutamist põhjendamatult piirata ning neid ei tohi kasutada konkurentsi piiramiseks. Taaskasutamise tingimused on kirjas näiteks litsentsides, kuid neid on palju ning need on pikad õiguslikud tekstid, mistõttu võib litsentside maailm ning nende vahel valimine tunduda keeruline.

Mis on litsentsimine ja mida litsentsitakse?

Levinud on rääkida litsentsidest autoriõiguse kontekstis, kuid litsentsid ei seonu oma olemuselt ainult sellega, litsents viitab laiemalt kasutusõigusele. Litsents on millegi kasutusõigus ehk üks isik annab teisele isikule kokkulepitud tingimustel õiguse millegi kasutamiseks.

Kui keegi tahab kellegi teise poolt loodud või tema valduses olevat kasutada, peab tal selleks olema luba. Litsentside kaudu on võimalik otsest loa küsimist ning andmist vältida, kuna näiteks litsentsitingimuste avalikustamisel ja nendega kasutajapoolsel nõustumisel kohustub kasutaja litsentsis määratud kasutustingimusi järgima. Näiteks võidakse litsentsiga seada piiranguid andmete kasutamisele või nõuda teabe kasutamisel algallikale viitamist.

Avaandmed ja autoriõigus

Autoriõigus tekib mingile teosele, näiteks, informatsiooni kogumikule, andmestikule, andmebaasile, arvamusel ja artiklile (edaspidi teos). Eestis antakse loodud teostele autoriõigused automaatselt. Autoriõiguse omajal on õigus otsustada teose kasutamise tingimuste üle.

Autoriõigused jagunevad Eestis kaheks:

- varalised;
- ja isiklikud (mittevaralised) õigused.

Autoriga lahutamatu seotud isiklike õiguseid ei saa loovutada. Autori isiklikuks õiguseks on näiteks autorsuse fakt ja autori nimi.

Avalikus sektoris on teose autoriks küll füüsiline isik, kes teose on loonud, kuid seadusest tulenevalt lähevad varalised õigused avalikus teenistuses loodud teosele üle riigile, kui lepingus ei ole ette nähtud teisiti. Neid õigusi teostab see riigiasutus, kelle ülesandel, tellimisel või juhendamisel teos loodi.

Autoriõigused võib täielikult loovutada, mis tähendab, et konkreetse teose osas on nüüd kellelgi teisel, või miks mitte ka kogu üldsusel, kui autoriõiguse omanik on nii otsustanud, õigus teosega seotud otsuseid teha ning varalisi õiguseid teostada. Samuti on võimalik õigused loovutada kindla piirini, mis muudab teose kasutatavaks täpselt nendele adressaatidele ja sellistel tingimustel nagu autoriõiguste omanik on ette näinud.

Avaliku sektori asutused peaksid oma autoriõigusi siiski teostama taaskasutamist hõlbustaval viisil.

Tuleb meeles pidada, et paljudel juhtudel ei ole andmed seadusega kaitstud. Selliste andmete hulka võivad kuuluda faktid (näiteks Päike on täht), nimed, arvud – kõik, mida peetakse 'mitteoriginaalseks' ja üldkasutatavaks ning mis ei kuulu seetõttu autoriõiguste kaitse alla. Samamoodi võib teie andmebaasi ehk struktureeritud andmekogumit pidada 'mitteoriginaalseks' ja seetõttu autoriõiguste kaitse alla mitte kuuluvaks ning selle võib ka teiste kaitseviiside alt välja arvata (nagu näiteks EU sui generis andmebaasiõigus, tuntud kui 'SGDR' mitte-originaalsete andmebaaside jaoks). (1)

Juhul kui teoses on isikuandmeid, siis igal juhul kohalduvad nii litsentsitud kui ka litsentsimata teose taaskasutamisel taaskasutajale isikuandmete kaitse üldmääruse tingimused. Juhul kui avaandmed sisaldavad isikuandmeid, siis on avaandmete taaskasutajal igal juhul kohustus järgida isikuandmete kaitse üldmääruse tingimusi isikuandmete edasisel töötlemisel. See tähendab, et kuigi isikuandmed sisalduvad avaandmetes hulgas, ei tohi eirata seda, et isikuandmete edasiseks töötlemiseks peab olema õiguslik alus.

Miks litsentsida avaandmeid?

Kindluse tagamine

Avaandmete litsentsid annavad kasutajatele kindluse ning teadmise, kuidas andmeid kasutada ja jagada võib. Litsents määrab ära, millistel tingimustel, viisil ja ulatuses saavad andmete taaskasutajad, näiteks ettevõtted, idufirmad, avalik sektor ja üksikisikud, avaliku sektori poolt avalikustatud avaandmeid kasutada ja jagada, muuta ning täiendada ehk teha järeldusi, mis viisil on võimalik luua innovaatilisi

lahendusi avaandmete toel. Avaandmed on küll kõigile kasutamiseks, kuid mitte kõikide avaandmete baasil võib luua näiteks kommertslahendusi.

Õiguslikult on 'äriliste' ja 'mitteäriliste' eesmärkide vahel vahe tegemine keerukas. Näiteks, kui avaldate oma andmekogumi mitteärilise litsentsiga, siis keelab see selgelt mingil organisatsioonil teie andmekogumi müümist kasusaamise eesmärgil. See võib aga keelata kedagi kasutamast teie andmekogumit teadustöös juhul, kui ta kavatses oma tulemused edaspidi trükkida avaldada. Kuna enamasti teadusajakirju on äriettevõtted, mis küsivad sisule juurdepääsemise eest mingit tasu, siis võib selline kasutamine kvalifitseeruda 'äriliseks'. Järelikult võib mitteäriline litsents takistada teadlastel kasutada teie andmeid oma trükkimiseks. See võib omakorda mõjutada teie andmekogumi levikut, tunnustamist ja mõju. (1) Andmete taaskasutaja vaatest on väga oluline algusest peale saada infot, mida täpsemalt konkreetsete andmete toel luua võib.

Selguse tagamine

Autoriõigust, avaandmeid ning andmebaase käsitlevad õigusaktid ning litsentsid on keerulised. Kuigi andmed võivad olla avalikud, pakub litsents kasutajatele ja teabevaldajale õiguslikku selgust. Teabevaldaja jaoks on rahvusvaheliste litsentside kasutamine hea ja kindel valik, kuna litsentsitekid on koostatud valdkonna ekspertide poolt, viies eelnevalt läbi mitmeid arutelusid sidusrühmadega, ekspertide töö on pidev (avaldatakse uusi versioone) ning taaskasutajad tunnevad enamasti rahvusvaheliste litsentside sisu ning tekstid on avalikustatud mitmes keeles, mistõttu ei pea teabevaldaja litsentsi sisu taaskasutajale selgitama. Kõik õigused on teabevaldajal siiski kaitstud.

Avaandmete litsentsimiseks valikus olevad litsentsid

Avaandmete laialdasem kättesaadavaks tegemine on kasvav trend, kuid kättesaadavus tuleks tagada ka sobiva litsentsi alusel.

Kuigi paljud litsentsid on „vabad“ ning ei sisalda suuremaid kasutuspiiranguid, ei pruugi neis sisalduv võimaldada praktikas andmete taaskasutamist. Teadliku otsuse tegemiseks peab teabevaldajatel olema selge arusaam sellest, mida nad loodavad oma andmete avamisega saavutada, mis on andmete kasutamise piirangud ja milliseid kasutajaid nad soovivad kaasata. Masinloetavatele andmetele on kindlasti vaja kasutamiseks juurde lisada litsents ning soovituslikult võiks see olla rahvusvaheliselt tunnustatud nagu Creative Commons (edaspidi ka CC) litsents.

Null-litsentsid

Näiteks: CC0 (andmete jaoks) ja PDDL (andmebaaside jaoks).

Null-litsents on vahend, millega tahtlikult pühendada autoriõigusega kaitstud teosed avalikkusele. Seega on see põhimõtteliselt kõikidest õigustest loobumine ning sellega ei seata mingisuguseid piiranguid andmete taaskasutamisele. Kui see on jõustunud, kuulub töö avalikku domeeni ja seda saab kasutada igapäevaseks oma äranägemise järgi ilma piirangute või kohustusteta.

Vabad litsentsid

Näiteks: CC litsentsid (andmed), mille kohta on allpool rohkem informatsiooni, ning GNU, ODC-BY (andmebaas), ODbL (andmebaas).

Vaba litsents on selline, mis seab väga vähe piiranguid sellele, mida igatüüki saab teha litsentsitava sisuga, kuid võrreldes null-litsentsiga ei loobuta õigustest täielikult ning enamasti tuleb sisu omanikule sisu kasutades viidata ning litsentsi alusel kasutatavat edasi levitada sama litsentsi alusel.

Omanduslikud litsentsid

Kui vaba litsentsi alusel litsentsitud sisu saab kolmas osapool vaadata ja tihtilugu ka muuta, siis omandiõigusliku litsentsi alusel litsentsitud sisu kuulub ainult selle omanikule ning vaid tema võib otsustada sisu muutmise üle. Seega kasutajatel ei ole vabadust sisu kasutada, kopeerida, uurida, muuta ja levitada, välja arvatud autori poolt litsentsitingimustes lubatud juhtudel.

Avaandmed ning sellised litsentsid ei käi kindlasti kokku, kuna sellist sisu ei ole võimalik taaskasutada.

Kuidas autoriõigused ja Creative Commons litsentsid koos toimivad?

CC litsents on lihtne viis jagada autoriõigusega kaitstud teoseid ning on jõus sama kaua kuni teose autoriõigus. Kui teos ei ole autoriõiguse kaitseks õigustatud või selle autoriõigus on aegunud ja teos on avalikus valdkonnas, siis ei pruugi olla CC litsents vajalik. Küll aga võib litsentsi kasutada, kui avaliku eesmärgi täitmiseks on avaandmete kasutamist vajalik piirata. CC litsentsi abil ei ole vaja enam tegeleda eraldi lubade haldamisega, mis kaasneb mh autoriõigustega kaetud materjali kasutamisega.

Järgnevalt tutvustame lähemalt CC litsentside mõjuala, kuna CC litsentsid on rahvusvahelised standardlitsentsid ja Eestis kasutamiseks soovituslikud ning sobivad.

CC litsentsid tagavad neli olulist õigust, mida saab kombineerida uueks litsentsiks. Neli õigust on järgmised:

1. Autorile viitamine (BY): Litsentsi alusel on taaskasutajatel õigus kopeerida, levitada, esitada materjali ja tuletada ning modifitseerida materjali. Litsents võimaldab ka ärilist kasutamist. Taaskasutajad võivad eelnevalt nimetatud tegevusi teha vaid juhul, kui nad on autorile ja algallikale viidanud. Viide peab olema kergelt kättesaadav informatsioon ja oleneb viisist, kuidas levitamine, esitamine või muu teose kasutamine toimub. Näiteks kui levitatakse kirjalikku teost veebilehel selliselt, et seda võib alla laadida, siis on variant viidata koheselt allalaadimise võimaluse juures litsentsile ja autorile või tarkvara taaskasutamisel saab juurde lisada README faili, milles on viidatud autorile. Kui taaskasutaja ise pärast sisu muudab ning edasi jagab, tuleb algne autori nimi säilitada, kuid autorsust tuleb täiendada infoga, kes ning millal sisu on muutnud.

2. Jagamine samadel tingimustel (SA): materjali taaskasutajad võivad jagada tuletisi ehk kohandatud materjali ainult litsentsi alusel, mis on identne litsentsiga, mis reguleerib algset teost.
3. Mitteäriline eesmärk (NC): Materjali taaskasutajatel on õigus materjali kopeerida, levitada, esitada ja kohandada, kuid ainult mitteärielistel eesmärkidel.

3.1. **Äriline eesmärk on iga teabevaldaja defineerida.** Autoriõiguse seadus (AutÕS) eristab teose kasutamist „isiklikeks vajadusteks“ (vt nt AutÕS § 26) ja „äriisel eesmärgil“ (vt nt AutÕS § 18 lg 1), aga siin tuleb arvestada, et neid termineid kasutatakse konkreetselt teose vaba kasutamise kontekstis, mis on litsentsist eraldiseisev õigusinstituut. Kuna litsents sõlmitakse (üldjuhul) lepinguna, siis litsentsilepingu sõlmimisel on pooltel vaba valik otsustada, milline on litsentsi ulatus. See tähendab muuhulgas seda, kuidas litsentsilepingus on äriline või mitteäriline kasutus sisustatud, seega ei ole see esialgselt otsustatud seadusega, vaid sõltub poolte tahtest – ehk sellest, kuidas need terminid litsentsilepingus sõnastatud on. Seega seadus otseselt ei sekku sellesse, kuidas tuleks ärielist eesmärki litsentsilepingus sisustada. **Kui ärielist kasutust lepingus konkreetsemalt täpsustatud ei ole, siis tuleb seda sisustada tõlgendamise kaudu lähtuvalt VÕS §-st 29.**

4. Tuletatud teoste keeld (ND): materjali taaskasutajal on õigus kopeerida, esitada ja levitada ainult täpset koopiat tööst, kohandamata seda või loomata algsest materjalist tuletisi.

Eespool nimetatud õiguste alusel on loodavaid ametlikult tunnustatud kombinatsioone kuus, mis loovad järgnevad CC litsentsi variandid:

1. Autorile viitamine (CC BY 4.0): Sellistel tingimustel litsents võimaldab reprodutseerida ja jagada litsentsitud materjali kas tervikuna või osaliselt ning toota, reprodutseerida ja jagada kohandatud materjali. Teosele ja autorile tuleb mõlemale viidata. Teosele viidates tuleb välja tuua teose pealkiri (nt andmestiku nimi) ja allikas (näiteks URL, kust ka teistel on võimalus andmestikuni jõuda ja seda taaskasutada) ning autorile viidates autori nimi ning autori poolt määratud litsents. Juhul kui taaskasutaja on teost muutnud, tuleb viidata ka sellele, et teost on muudetud. Viitamise abimaterjal on toodud all nimekirjas välja.

Näiteks [Public Library of Science](#) töötab välja mudelit, mille abil võimaldada teadlastel ja arstidel avaldada oma kõige olulisemaid teoseid. Kui tsiteeritakse töö autorit ja allikat, ei ole piiranguid hilisemale jagamisele ega kasutamisele.

2. Autorile viitamine – Jagamine samadel tingimustel (CC BY-SA 4.0): See litsents võimaldab materjali taaskasutajal kohandada ja tuletada nii ärielistel kui ka mitteärielistel eesmärkidel. Materjali taaskasutaja peab viitama autorile ja teose allikale ning litsentsima oma uusi loominguid tingimustel, mis on identsed algse litsentsi tingimustega.

Näiteks Larry Sangeri, Vikipeedia kaasasutaja, Wiki-põhine tasuta [entsüklopeedia projekt](#), kus artikleid kirjutavad isikud oma nimede alt. Nad valisid CC BY-SA, et võimaldada vaba sisuvoogu, et muuta kultuuri- ja haridusressursside digitaalset levitamist lihtsamaks. Wikipedia ja Wikimedia Commons saidid kasutavad sama eesmärgi täitmiseks CC BY-SA litsentsi.

3. Autorile viitamine – Tuletatud teoste keeld (CC BY-ND 4.0): See litsents võimaldab materjali taaskasutajal jagada muutmata materjali nii äriliselt kui ka mitteäriliselt, viidates nii originaali materjali allikale kui ka autorile.

Näiteks “[The Art of Unix Programming](#)” on Eric s. Raymond raamat Unix programmeerimise ajaloost ja kultuurist. Raamat on litsentsitud CC BY-ND 1.0 litsentsi alusel, et võimaldada sõnasõnalisele materjalile ligipääs, jättes õiguse avaldada teos müügiks Pearson Educationile.

4. Autorile viitamine – Mitteäriline eesmärk (CC BY-NC 4.0): See litsents võimaldab materjali taaskasutajatel modifitseerida ja kohandada algset materjali mitteärilisel eesmärgil. Oma tuletatud tööd ei pea taaskasutaja samadel tingimustel avaldama, kuid peab siiski autorile ja teose allikale viitama ning tagama, et tööd ei kasutata äriliselt.

Näiteks [ccMixer](#) on kogukonnapõhine veebileht, kus promotakse sümpleid, remikse ja a-capella teoseid, mis on tavaliselt litsentsitud CC BY-NC. Veebilehel olevad teosed on saadaval loomingulisteks töödeks ning neid on võimalik alla laadida ja taaskasutada. Veebilehe eesmärk on paljastada remikside päritolu. See võimaldab näiteks suurendada oma fännide kogukonda.

5. Autorile viitamine – Mitteäriline eesmärk – Jagamine samadel tingimustel (CC BY-NC-SA 4.0): materjali taaskasutajal võimaldab see litsents kohandada ja muuta materjali mitteärilisel eesmärgil. Oma tuletatud töö tuleb avaldada samadel tingimustel ning viitama autorile ja teose allikale.

Näiteks [Khan Academy](#) on mittetulunduslik haridusasutus, mille eesmärk on luua online platvorm, et aidata õpilasi koolitada väljaspool tavalist klassiruumi. Lühikesed õppetunnid on toodetud Youtube videote kujul, lisaks ka harjutused ja õppematerjalid, mis kõik on litsentsitud CC BY-NC-SA litsentsiga. Sisu on saadaval mitmetes keeltes ning antud litsentsi alusel on võimalik materjali levitamist õpilastele, kellel on võimalus interneti kasutamiseks.

6. Autorile viitamine – Mitteäriline eesmärk – Tuletatud teoste keeld (CC BY-NC-ND 4.0): See on kõige piiravam litsentsi vorm, sest see võimaldab materjali taaskasutajal vaid autorile

viidates algset materjali alla laadida ja jagada. Seda ei või muuta mingil moel või kasutada ärilisel eesmärgil. Keelatud on seega ka igasugune riskasutamine teise andmestikuga, kuna selle tulemusena tekiks tuletatud teos.

Näiteks Pearl Jami muusikavideo "[Life Wasted](#)", oli esimene CC BY-NC-ND video, mille tegi suur plaadifirma. See võimaldas muusikavideo kopeerimist, levitamist ja jagamist. Teine näide CC BY-NC-ND litsentsitud materjalist tööst on Ted Talks, mis võimaldab muutmata kõnesid jagada mitteärilisel eesmärgil.

Litsentsi muutmise, tagasivõtmise osas peab vaatama esialgseid litsentsitingimusi. Autoriõiguse seadus seda ei reguleeri. Üldjuhul kui on kord andmed avaldatud "pehmemate" litsentsitingimustega, siis "karmimaks" ei ole võimalik minna. Näiteks CC-BY-NC puhul öeldakse väga konkreetselt, et "litsentsiandja ei saa pärast avaldamist piirata taaskasutamise tingimusi".

Kasulikud tööriistad:

[Creative Commons litsentsimise abimaterjal](#).

[Euroopa avaandmete portaali litsentsimise abimaterjal](#).

[Creative Commons ja avatud teabe infoleht](#) – kasutatud juhendi koostamisel, viide (1).

[Juhend taaskasutajale, kes on materjali muutnud ning peab sellele viitama](#).